

Rozhovor s Janem Jeníkem

Zdeněk Patzelt

Profesor Jan Jeník přijímající gratulace na mimořádném semináři v Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy uspořádaném k jeho devadesátinám. Foto Zdeněk Patzelt

V lednu jste oslavil devadesátiny, prozradíte svůj recept, jak zůstat mladý jako vy i v takovém věku?

Děkuji za optání. Za svůj věk vděčím především genům svých rodičů a jim předcházející populaci obyvatel Klatovska. Širší životní prostředí a náhody se jako u každého také uplatnily. Rodiče měli zemědělské předky, sami zpočátku hospodařili na půdě, oba byli tělesně zdraví, znalí dvou jazyků a chytří i „na počty“. Byli též velmi praktičtí a vedli střdmý život. Otec se vyučil ve Vídni obchodníkem, četl Masarykovy knihy, chodil cvičit do Sokola, schůzoval v politické straně, hrál ve vesnickém divadle a psal

obecní kroniku. Když žháři opakovaně rodičům spálili stodolu i s úrodou, odstěhovali jsme se do Plzně a ze mne byl městský občan, gymnaziální student a přesvědčený skaut.

Na rozdíl od svých technicky zaměřených spolužáků jsem se rozhodl pro práci ve venkovské krajině, ve volné přírodě. Vystudoval jsem zprvu lesnictví na ČVUT, pak biologii na Univerzitě Karlově. Prošel jsem zaměstnáním lesníka, výzkumníka, dendrologa, botanika a ekologa. Musel jsem se ve svých zaměstnáních dlouho pohybovat v terénu pěšky, nosil těžké ruksaky, obsluhoval velké zeměměřické přístroje a lezl po neschůdných

svazích a skalách. Spal jsem často pod širákem nebo ve stanu, někdy i za řevu kolem běžajících levhartů. Téměř vždy po ránu jsem lehce cvičil a hluboce dýchal čerstvý vzduch.

Nevím žel přesně, jak přijatá povolání souvisejí s dlouhým věkem.

Je těžké krátce popsat, čemu všemu jste se věnoval ve svém profesním životě. Krásně o tom pojednali Květ a Hátle v čísle 1/2019 tohoto časopisu. Na co ale vzpomínáte nejraději?

Cítil jsem se především vysokoškolským učitelem a vědeckým pracovníkem v lesnictví a botanice. Učitelství vyplynulo spontánně z mé skautské činnosti. Již za války jsme v Plzni s kamarádem Robinem založili chlapecký klub, který se přeměnil na tajnou organizaci a po válce v oficiální oddíl Junáku. Zatímco Robin byl výborný organizátor, já jsem uplatnil mnohé ze zděděných tělesných i duševních vlastností: vymýšlel jsem program, vedl první družinu, psal kroniku, plánoval turistické trasy a tréninky všelikých sportů. Brzy po válce jsem dokonce učil na skautské „lesní škole“.

Na Fakultě lesního inženýrství ČVUT jsem byl od r. 1948 vedoucím studijního kroužku a brzy pak demonstrátorem na katedře technické botaniky fakulty chemického inženýrství. Ještě před promocí na lesního inženýra jsem v r. 1951 přesídlil s profesorem J. Klikou na Biologickou (dnes na Přírodovědeckou) fakultu Karlovy univerzity. Stal jsem se již v r. 1956 tzv. kandidátem biologických věd a odborným asistentem. Žel prof. Klika záhy zemřel a já jsem po něm zdědil vedení a zadávání diplomových a doktorských prací. Na docenta jsem se habilitoval monografickou knihou o Vysokých Sudetech. Učil jsem také na zahraničních univerzitách a v Akademii věd.

Se samozřejmostí jsem se považoval za učitele, ale jen s rozpaky jsem přijímal označení „vědec“. Považuji se tedy skromněji za „odborníka“ či „výzkumníka“. Jak také vidno z půltisícovky publikací, snažil jsem se vždy vedle úzce specializovaných dendrologických témat geoekologicky generalizovat. Zabýval jsem se podrobnostmi stromového kořání, obecnou ekologií lesních porostů i širokou škálou vlivů větru v horských krajinách.

Právě nyní slaví CHKO Jeseníky 50 let od svého vzniku. Co pro vás osobně Jeseníky znamenají?

Jsem s CHKO Jeseníky v úzkém spojení od vzniku jejích maloplošných chráněných území. Prolezl jsem je již v padesátých letech 20. století, když jsem sbíral doklady pro monografii o alpské vegetaci evropských středohor. V té době se mohl používat geografický název „Sudety“ jen v politickém smyslu a bylo třeba vybojovat, aby se v návaznosti na polské území obnovil souborný geografický název pro všechny středohory lehce překračující alpskou hranici lesa – pro Krkonoše, Králický Sněžník a Hrubý Jeseník. Toponyma Vysoké Sudety a Hochsudeteten se mi podařilo uplatnit již v německé publikaci v r. 1959 a následně v habilitačním spise vydaném česko-německy v r. 1961.

Názvoslovné propojení třech horských hřebců podnítilo i důkladnější srovnávání dílčích celků a vedlo mě k vysvětlení, proč arkticko-alpská vegetace s druhově nejbohatší flórou a faunou nežije na nejvyšších svazích Sněžky či Pradědu, ale v závětrných prostorech, které jsou smetištěm sněhu, půdy i zárodků biot. Velká kotlina v Jeseníkách předčila svým druhovým bohatstvím i obdobné lokality v Krkonoších. Zrodila se zde teorie anemo-orografických systémů, která našla potvrzení a uplatnění v mnoha středohorách Evropy i Severní Ameriky.

Jeseníky znamenaly mnoho v mém životě. Po politickém vyloučení z Karlovy univerzity v sedmdesátých letech jsem v nich našel letní útočiště. S manželi Leo a Zuzanou Burešoviými jsme zde založili neobyčejně podrobný výzkum, který doznal mezinárodního uznání a po dalších desetiletích dovolil výše jmenovaným publikovat jedinečné floristické a ekologické monografie. Ještě v r. 1992 jsme s německým starousedlíkem R. Hampelem sepsali přírodovědné a historické zdůvodnění původní existence hřebenového bezlesí.

Jak vnímáte roli ochrany přírody v dnešní době? Je třeba přírodě nějak pomáhat, nebo si poradí sama?

Dlouho se v evropské ochránářské terminologii používala slova „prales“ a „volná příroda“. Tato pomyslná realita je v současnosti nepat-

říčně nahrazována termínem „divočina“, který byl převzat z anglického, žel příliš mnohoznačného pojmu „wildlife“. Pro jevy obouznačné se nověji zavádí termín „přírodě blízký“. Buď jak buď, ale v krajinách s dostupnou civilizací by se neměl používat termín „bezzásahový“. Původně byl zavedený v kontextu pěstování lesa na bavorské straně Šumavy, ale jeho obecný smysl a praktické uplatnění zůstávají pro zalidněnou Evropu nepoužitelné.

Lidem nezbyvá než se někde, občas i trvale bránit proti požárům, regulovat okus spárkaté zvěře, vyloučit ohryz cenných stromů bobrem, zamezit invazím cizorodých rostlin či živočichů, nepřipustit kalamity škůdců, bojovat se vzteklinou lišek, chránit bezbranné chodce před smečkami šelem atd. Role ochránců přírody a civilizované krajiny musí být selektivní a vynalézavá.

Co považujete za svůj největší pracovní úspěch?

Neumím sám vybrat, byl jsem například rád, že v dendrologii našly odezvu studie kořenů, které dovolují jasně popisovat strukturu podzemních orgánů běžných temperátních i tropických stromů. Stálo přeci za to, naučit lesníky a zahradníky rozlišovat ve změti podzemních orgánů hrubé „kosterní kořeny“, slabé kořínky tvořené soustavou různých pletiv a jednobuněčné „kořenové vlášení“. V ekologii lesa jsem snad nejvíce pomohl popisem struktury tropických džunglí a subtropických savan. S anglickým přítelem jsme kromě jiného sepsali učebnici, ze které se učili lesníci na mnoha světových univerzitách. Zdar vícera anglických vydání ještě potvrdil překlad do malajštiny. Měl jsem radost i z toho, že různé mé publikace si čestí lesníci a botanici vozili v kufru při zahraničních expertizách.

Úspěchem snad byly i moje výzkumy v horách, kdy jsem vysvětlil, proč mají nejbohatší flóru a faunu na zcela určitých místech a proč zahrnují druhy tak protikladných vlastností – arkticko-alpské druhy vedle nížinných až teplomilných prvků. V pozadí více prací byl objev anemo-orografických systémů. Sám i s pomocí studentů a spolupracovníků jsem tyto systémy popsal zprvu z Vysokých Sudet, později ve všech hercynských středohorách, v Karpatech, na Balkáně i v Subarktidě. A větro-horopisné systémy nakonec snad rozuzlují nejednu záhadu v severoamerických Appalačích.

Také mé učitelské výkony doufám byly úspěšné. Například prof. D. N. Sen byl mým doktorem a skončil jako výtečný učitel a badatel v indickém Jaipur; mimochodem, jeho dcera se jmenuje Lipa podle stromu, na němž pod mým vedením v Česku bádá.

Jaké máte další plány do budoucna?

Devadesátka není věk, při němž si člověk může dávat termínované úkoly. Rád bych se udržel ve zdravotním stavu, kdy nebudu obtěžovat své blízké okolí, ani manželku a vlastní rodinu. To není snadné předsevzetí. A pak teprve nastupují jakési volné pracovní plány. Rád bych dodělal monografické dílo o východoamerické hoře jménem Mount Washington, na které panují extrémně silné větry a která zahrnuje mimořádně pestré rostlinstvo. Proč jsou ty bohaté lokality právě tam, kde jsou a jakým postupem geologických, klimatických a biologických procesů se postupně vyvinuly? K tomu potřebuji vyhodnotit své americké zkušenosti, doplňovat je z množství cizích informací, jež jsou dostupné v časopiseckých článcích, knižních monografiích a na internetu. Jsem dosud stále ve spojení s vědeckou stanicí na vrcholu jmenované hory a mohu na webkamerách sledovat meteorologické i botanické změny na jejím povrchu. A k takovému sledování patří počítačové vybavení, které devadesátník sám těžko udržuje. Bohudíky jsou kolem mne četní přátelé, kteří se vždy objeví a pomohou. Všem mockrát děkuji.

Co byste závěrem popřál Jeseníkům k narozeninám?

Jeseníkům srdečně přeji, aby si udržely věhlas unikátního pohoří. CHKO Jeseníky těží ze všestranné pomoci lesnických a přírodovědných kolektivů z blízkých univerzit v Olomouci a Brně. Dobře si všímám, že se zde po letech nevraživosti daří spolupráci mezi lesníky a ochranou přírody. Teoretický a aplikovaný výzkum se tu vzorně setkávají. Pevně doufám, že už konečně dozrává čas k vyhlášení Národního parku Jeseníky. Přeji slávu a zdar dnes padesátileté chráněné krajinné oblasti Jeseníky.

Děkuji vám za rozhovor pane profesore, a přeji hodně zdraví.